

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 2

www.navoiy-uni.uz

www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)

Isa Habibeyli (Ozarbayjon)

Seyhan Tanju (Turkiya)

Almaz Ulvi (Ozarbayjon)

Benedek Peri (Vengriya)

Vahit Turk (Turkiya)

Teymur Kerimli (Ozarbayjon)

Eunkyung Oh (Koreya)

Nazef Shahrani (AQSh)

Boqijon To'xliyev

Muhammadjon Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkiya)

Qosimjon Sodiqov

Zulxumor Xolmanova

Mustafa O'ner (Turkiya)

Nurboy Jabborov

G'aybulla Boboyorov

Kimura Satoru (Yaponiya)

Imran Ay (Turkiya)

Aftondil Erkinov

Nadir Mamadli (Ozarbayjon)

Rashid Zohidov

Otabek Jo'raboyev

Bulent Bayram (Turkiya)

Qo'ldosh Pardayev

Nodirbek Jo'raqo'ziyev

Oysara Madaliyeva

Hilola Nazirova

MUNDARIJA**MATNSHUNOSLIK****Aftondil Erkinov**

Qo'lyozma bayozlarga oid ayrim mulohazalar 4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev Saif Zafari Buxoriyning "Durrul majolis" asarida
Odam (a.s) talqini 28**Sohiba Nadirimova**To'ramurod to'ra Sayyid Muhammadxon o'g'li
hayot yo'li va ijodiy merosi 42**Akrom Malikov**XX asr matnshunosligida Navoiy asarlari tadqiqi:
Hamid Sulaymonov hamda Porso Shamsiyev
tajribasi 60**ADABIYOTSHUNOSLIK****Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Sharq mumtoz adabiyotida faxriya 89

Айнур ИбрагимоваКероглу – азербайджанский народный
героический эпос 103**LINGVISTIKA****Qosimjon Sodiqov**Qoraxoniylar davri asarlarida ishlatilgan
tilshunoslik atamalari 117**G'aybulla Boboyorov**Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'ati-t-
turk" asaridagi ayrim so'zlarning o'zbek
shevalarida saqlanishi ("b" undoshi
bilan boshlanuvchi so'zlar o'rnigida) 136

EDITOR IN CHIEF

Shuhrat Sirojiddinov

DEPUTY EDITOR IN CHIEF

Karomat Mullakhojaeva

EXECUTIVE SECRETARY

Ozoda Tojibaeva

EDITORIAL BOARD

Karl Rechl (Germany)

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)

Seyhan Tanju (Turkey)

Almaz Ulvi (Azerbaijan)

Benedek Peri (Hungary)

Vahit Turk (Turkey)

Teymur Kerimli (Azerbaijan)

Eunkyung Oh (Korea)

Nazif Shahrani (USA)

Bakijan Tukhliev

Mukhammadjan Imomnazarov

Bilol Yujel (Turkey)

Kasimjan Sadikov

Zulkhumor Kholmanova

Mustafa O'ner (Turkey)

Nurboy Jabborov

Gaybullah Babayarov

Kimura Satoru (Japan)

Imran Ay (Turkey)

Aftandil Erkinov

Nadir Mamadli (Azerbaijan)

Rashid Zahidov

Atabek Jurabojev

Bulent Bayram (Turkey)

Kuldosh Pardaev

Nodirbek Jurakuziev

Oysara Madalievna

Hilola Nazirova

CONTENTS**TEXTOLGY****Aftandil Erkinov**

Some comments on manuscript bayoz 4

Zilola Amonova, Azizbek Boqiyev The interpretation of Adam (a.s) in the work
"Durrul majolis" by Saif Zafari Bukhary 28**Sohiba Nadirimova**Life path and creative heritage of Sayyid
Muhammad Khan son of Toramurad 42**Akrom Malikov**The study of Alisher Navoy's works textual
criticism of the 20th century: the experience
of Hamid Sulaymonov and Porso Shamsiev 60**LITERATURE****Dilnavoz Yusupova, Umedullo Mahmudov**

Faxriya (Self-Praise) in Eastern Classical Literature 89

Aynur Ibrohimova

Koroglu – Azerbaijan Folk Heroic Epos 103

LINGUISTICS**Qosimjon Sodiqov**Linguistic terms used in works of the Karakhanid
era 117**Gaybulla Babayarov**Preservation of some words in Uzbek dialects
in Mahmud Kashgari's work "Dīwān Lughāt al-Turk"
(in the example of words beginning
with the consonant "b") 136

ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE

Sharq mumtoz adabiyotida faxriya

Dilnavoz Yusupova¹
Umedullo Mahmudov²

Abstrakt

Mazkur maqola Sharq mumtoz adabiyoti namoyandalari ijodida o'ziga xos o'rin egallagan faxriya adabiy hodisasi tadqiqiga bag'ishlangan. Maqolada faxriyaning Sharq adabiyoti, xususan, mumtoz arab va fors adabiyotida tutgan o'rni va ahamiyati xususida so'z yuritiladi. Shuningdek, faxriyaning tadrijiy taraqqiyot bosqichlari xususida ma'lumotlar keltiriladi. Bundan tashqari, faxriyaning sharq adabiyotidagi tasnifi va unga oid bo'lgan qarashlar ilmiy tahlilga tortilib, masala yuzasidan xulosalar taqdim etiladi. Maqolada faxriyaning Sharq adabiyotida tutgan o'rni va ahamiyati xususidagi faktlar al-Mutannabiy, Abulqosim Firdavsiy, Hofiz Sheroziy hamda Alisher Navoiy ijodi misolida tahlilga tortiladi.

Kalit so'zlar: *faxriya, Sharq adabiyoti, janr, badiiy san'at, al-Mutannabiy, Abulqosim Firdavsiy, Hofiz Sheroziy, Alisher Navoiy, lison ul-arab.*

Kirish

Faxriya arab, fors va turkiy she'riyatda keng tarqalgan adabiy hodisalardan biri bo'lib, shoir tomonidan o'z ijodi va iste'dodidan faxrlanib aytgan so'zlari aks etgan she'riy parcha yoki alohida she'r turidir. Agar mo'tabar lug'atlarga murojaat qilinadigan bo'lsa, faxriya yoki mafoxira (ar.) – maqtanmoq, faxrlanmoq shuningdek, o'z ulug'ligini bildirish, o'zi bilan maqtanish degan ma'nolarda keladi [vajehyab.com]. Faxriya kichik lirik she'r, masalan

---

¹ Yusupova Dilnavoz Rahmonovna – filologiya fanlari doktori, professor, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: mumtoza_dil@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-9955-0891

² Mahmudov Umedullo Akmaliddin o'g'li – filologiya bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Samarqand xalqaro texnologiya universiteti.

E-pochta: Umedullo.mahmudov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4309-6503

Iqtibos uchun: Yusupova, D. R., Mahmudov, U. A. 2024. "Sharq mumtoz ada-biyotida faxriya". *Oltin bitiglar* 2: 89 – 102.

g'azallarda bir baytdan, katta hajmli asarlar: qasida va dostonlarda esa bir necha baytdan iborat bo'lishi mumkin. Ana shunday baytlar ishtirok etgan yoki butunlay shunday baytlardan iborat bo'lgan asarlar *g'azali faxriya*, *qasidai faxriya* deb ham nomlanadi. Faxriyaga ba'zi manbalarda janr, ba'zilarida esa she'riy san'at sifatida qarash bor. Agar faxriya turli janrdagi she'rlar ichida voqe' bo'lishi mumkinligi e'tiborga olinsa, uni *husni ibtido*, *husni matlab* kabi ma'naviy san'atlar qatoriga qo'shish to'g'riroq bo'ladi [Adabiyotshunoslik lug'ati 2010, 342-243].

Faxriyada shoir o'z ijodini boshqa bir shoir ijodiga, muhim bir voqea-hodisa yoki obyektga kamtarona, mubolag'ali yoki kinoyaviy tarzda taqqoslaydi, qiyoslaydi. Macalan, mavlono Lutfiy o'z she'rining temuriy hukmdor Mirzo Ulug'bek tomonidan e'tirof etilganini ta'kidlab, uning she'rlari forsiy ijodkor Salmon Sovajiynikidan qolishmasligini faxriya tarzida shunday yozadi:

Ulug'bekxon bilur Lutfiy kalomin

Ki, rangin she'ri Salmondin qolishmas [Lutfiy 2012, 123].

Yoki Alisher Navoiy o'z g'azallaridan birida nazmdagi muvaffaqiyatlaridan faxrlanib, so'z o'yini vositasida "agar Navoiyning she'rlarini Sakkokiy o'qiganida, xijolat tortganidan o'zini o'ldirishga pichoq topa olmagan bo'lardi" deb yozadi:

Navoiy nazm aro tig'i zabonin o'yla surdiki,

Pichoq topmas uyottin o'zni o'ldurmoqqa Sakkokiy

[Navoiy 1989, 356].

Faxriyaning tarixiga doir

Sharq xalqlari adabiyoti o'zining rang-barangligi, mavzu ko'lamining kengligi va yo'nalish hamda uslublarning betakrorligi bilan jahon adabiyotida o'ziga xos alohida o'ringa ega. Bunda mumtoz davr namoyandalari, donishmandlar qalamiga mansub asarlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ulug' donishmand, shoir va mutafakkirlar tomonidan sab etilgan, sharq xalqlarining o'lmas xazinasiga aylangan bunday asarlar bilan nafaqat kelgusi avlodlar, balki mualliflarning o'zlari ham faxrlanishga haqli ekanliklarini qayd etmoq joiz.

Adabiyot tarixiga nazar tashlanadigan bo'lsa, Sharq xalqlari adabiyotida she'rda faxrlanish holati ilk bor arab adabiyotida kuzatiladi. Bu borada arabistonlik taniqli adabiyotshunos Hanna al-Foxuriyning fikrlari o'rinli ekanligini qayd etmoq joiz: "Mafoxira – bu o'z fazilatlarini sanash qatorida yomon odatlarni isloh etishdir [İbn Manzûr 1968, 5]. Umuman olganda, bu yo'nalish

mumtoz arab she'riyatida keng tarqalgan. Shuni ham ta'kidlash kerakki, she'riyatdagi faxriyaning ham bir necha ko'rinishi mavjud, jumladan, o'z-o'zini maqtash, ba'zan kalondimog'lik, siyosiy va mazhabiy faxriyalarni qayd etish o'rinlidir" [vajehyab.com].

Ibn Manzurning "Lison ul-arab" nomli qomusiy asarida yozilishicha, "faxr – bu qadimgilarning g'urur va shon-sharafni da'vo qilib, o'z fazilatleri, mag'rurligi va ulug'vorligini maqtashga bag'ishlangan san'atdir" [عزیز اللہ توکلی 1394, ۸۴].

Odatda faxriya qasidaning madhdan keyingi qismi sifatida kelsa-da, ba'zi o'rinlarda uning she'rning boshqa qismlarida, ba'zan alohida baytlar holida ham uchrashi kuzatiladi. Mumtoz arab adabiyotida paydo bo'lgan ilk nazmiy asar – qasidalarda insoniy fazilatlarni qayd etgan holda uning yaratilmish boshqa mavjudotlardan aql, iffat, adolat va qahramonlik kabi sifatlar bilan ajralib turishini faxr bilan aytish qabul qilingan. Ammo faxrning muayyan shaxs yoki muallifga qaratilishi yaxshi belgi sifatida tilga olinmagan [عزیز اللہ توکلی 1394, 135]. Shuni ham ta'kidlash kerakki, agar faxr haqqoniy va dalil-asoslarga ega bo'lsa, unga e'tirozlar nisbatan kam kuzatiladi. Bu borada asl millati yahudiylardan bo'lgan arab shoiri Samuel al-Yazdiy (vaf. mil.av. 560)ning ijodiga taalluqli qasidalarni keltirish mumkin. Keyinchalik, vaziyat o'zgarib, shoirlar o'z qabilalari, avlodlarining sha'nini turli da'vo va janglarda himoya qilish uchun faxriyalarga murojaat qilganlar [Ibn Manzûr 1968, 5]. Qavm va xalqlar o'rtasida kechgan katta urushlarda muayyan qavm, sulola va hatto hukumatlarning vakillari sifatida shoirlar maydonga chiqib, o'z qavmi, millati yoki mamlakatini faxr bilan maqtab, ba'zi o'rinlarda g'alabaning ta'minlanishida muhim rol o'ynaganlar [عزیز اللہ توکلی 1394, 136]. Bundan tashqari, faxriyalardan ba'zan o'zaro tortishuvlarda qarshi tomonning aqlini kiritib qo'yishda foydalanilgan. Bunda muallif o'z xislatlarini bayon etish barobarida, qarshi tomonning nuqsonlarini ochiq-oshkor aytib o'tadi. She'rning bu shaklini mafoxira ham deydilar [مهدی فیاض و دیگران 1398, 233]. Shuningdek, she'riyatda o'tmishdagi bo'lgan buyuk ishlar va voqeahodisalar, xalq qahramonlarining fazilatleri, amalga oshirgan qahramonliklarini tarixga muhrlash, ajdodlar davrida bunyod etilgan tarixiy obida va binolar xususidagi ma'lumotlarni kelajak avlodga yetkazish vositasi sifatida ham faxriyalardan foydalanilgan va shu davrdan e'tiboran faxriyalarga nazmda keng o'rin ajratila boshlangan. Biz mumtoz arab adabiyotida faxriyaning eng go'zal va mumtoz ko'rinishlarini shoir Abu-t-Toyyib Ahmad ibn al-Husayn al-Mutanabbi ijodida kuzatishimiz mumkin. Uning quyidagi so'zlari

fikrimizga dalil bo'la oladi:

انا الثريا، وذاں الشيب والهزم

ما ابعء العيب والنقصان عن شرفى

Ma'nosi:

Bu qadar ayb-u nuqson mening pok sharaflı manzilımdan yiroqdir, men misli Surayyo yulduzidek baland martabalıman, kamchilig-u qarilik iztiroblari va nuqsonlari bilan mening o'rtamda katta masofa bor... [ابوالطيب، 1934, V3; 371].

Mutanabbiy biror she'rida, biror o'rında o'zi haqidagi faxriyani keltirmay o'tmaydi. U she'rlarida yuqori martabalikka, ulug'lik va buyuklikka da'vo qiladi. Yuqorida aytilganidek, Mutanabbiy o'zining fazilat va sifatlarini nazmda turli badiiy san'atlardan foydalangan holda mumtoz tarzda bayon etarkan, o'z shijoati, g'ayrati, nozik tab'ligini fasih kalomlar bilan ma'lum qiladi:

و لكن معدن الذهب الرغام

و ما انا منهم بالعيش منهم

Ma'nosi:

Garchi ularning (davrdoshlari, o'z davrining odamlari) orasida bo'lsam-da, ulardan biri emasman (bu maqtangulik emas), chunki oltin ham tuproq orasida bo'ladi [ابوالطيب، 1934, V4: 17].

Shoir she'rlaridan yana birida quyidagicha faxrlanadi:

وة فى كل مليحة ضرّاتها
فى خلوتى لا خوف من تبعاتها

و ترى الفتوة والمرّوه و لابو
هن الثلاث المانعائى لذتى

Ma'nosi:

Jasurligim va mardligim, haddan ziyod yaxshiligim, meni yomonlik va nopisand razilliklar qilishimdan qaytarib turadi, ammo men o'sha yomon ishlarning oqibatidan sira cho'chimayman [المتنبى، 1934, V1; 227].

Shoir yuqoridagi misralarda o'zining haddan ziyod yaxshi sifatlar egasi ekanligiga urg'u berarkan, qo'lidan yomonliklar ham kelishi, ammo yomonliklarning oqibatidan sira cho'chimasligini ta'kidlaydi. Quyidagi misralarda esa o'zining urushqoqligi haqida xabar berib, qilich yalang'ochlovchilar jumlasidan ekanligi bilan bir qatorda, qo'lida ilm va qalam kabi qurollari borligini ham aytib o'tadi. Jazirama biyobonlar, uchqur otlar va uzun tunlar uni yaxshi tanishlarini fasohat bilan bayon etadi:

والسيف والرمح والقرطاس والقلم

الجبلى واليلى والبيداء تعرفنى

Ma'nosi:

Uchqur otlar va uzun tunlar hamda jazirama sahrolar shuningdek, nayzalar-u, qilich, qog'oz va qalam meni juda yaxshi taniydilar... [ابوالطيب المتنبى، 1934, V3; 396].

Shuningdek, Mutanabbiy Sayf ud-Davla madhida yozgan

qasidasida o'zga shoirlar faqat shoirlilikni da'vo qilishlari, ammo bu da'volar puch bo'lib, tanho uning o'zi "shoiri davron" ekanligini quyidagicha bayon etadi:

خليلي انى ازى غير شاعر فلم منهم الدعوى و منى القصائد

Ma'nosi:

Do'stlar! Men o'zimdan o'zga shoirni ko'rmayapman. Agar unday bo'lmasa, nega unda ularda (shoirlikka) kuchli da'vo, menda esa ajib va sara she'rlar bor?! [ابن تامل، 1934, V1; 271].

Mutanabbiy o'z she'rlarini qimmatbaho durr-u gavhar deb biladi va shu sababli ularni munosib va sharafli odam – Sayf ud-Davlaga hadya o'laroq, taqdim etadi.

لك الحمد فى الدرّ الذى لفظه فانك معطيه وانى ناظم

Ma'nosi:

Go'zal alfozi meniki bo'lgan bu go'zal durr-u gavhar sening maqtoving va sharafingadir. Sen menga ushbu go'zal marvaridlarni hadya etar ekansan, men ularni bir rishtaga tizib chiqaman [المنتبى، 1934, V3; 391].

Fors mumtoz adabiyotida faxriya

Mumtoz arab adabiyoti an'analari asosida sayqal topgan faxriyanavislik keyinchalik fors adabiyotiga ko'chib, betakror nazm uslubining paydo bo'lishiga zamin yaratdi. Mumtoz fors adabiyotining namoyandalari ham o'z o'rnida yashagan davri, o'z mamlakatlari, sulola vakillari va podshohlar, ular bino qilgan me'moriy obidalar, ularning shaxsiy fazilatlar va insoniy sifatlar bilan she'rda g'ururlanadigan, ba'zan o'zlari yaratgan ijod namunalari bilan faxrlanadigan bo'ldilar. Fikrimizning dalili sifatida Rudakiy, Firdavsiy, Hoqoniy Shirvoniy, Hofiz Sheroziy, Muslihiddin Sa'diy Sheroziy kabi shoir va mutafakkirlarning turli yo'nalishlarda ijod etgan faxriyalarini keltirish mumkin.

Jumladan, Abulqosim Firdavsiy o'zining mashhur "Shohnoma" sida fors tiliga qayta jon bag'ishlagani, uzoq yillar davomida ranj chekkanini qayd etib, quyidagi satrlarni faxriya sifatida yaratgan.

بسي رنج بردم بدین سال سي عجم زنده كردم بدین پارسي

Ma'nosi:

Men 30 yil davomida ranj chekib, ajam xalqlarining porsiy (forsiy) tilini qayta jonlantirdim [ganjoor.net].

Firdavsiy yana bir o'rinda faxriyaning betakror va mumtoz namunasini yaratishga muvaffaq bo'lgan. Bunda shoir obod binolar

kuni kelib xarobaga aylanishi, unga quyosh nurlari-yu yomg'ir suvlari ta'sir etishi haqida fikr yuritib, o'zining oftob-u yomg'irga chidamli, sira xarob bo'lmaydigan saroy yaratgani xususida faxrlanadi:

ز باران و از تابش آفتاب، بناهای آباد گردد خراب،
که از باد و باران نیابد گزند. پی افکندم از نظم کاخی بلند

Ma'nosi:

Obod binolar yomg'ir suvlari-yu quyosh nurlari ta'sirida bir kun xarobaga aylanadi. Men esa nazmda na yomg'ir suvi, na da oftob nuri ta'sir o'tkazadigan, hech ham xarobaga aylanmaydigan saroy qurdim [ganjoor.net].

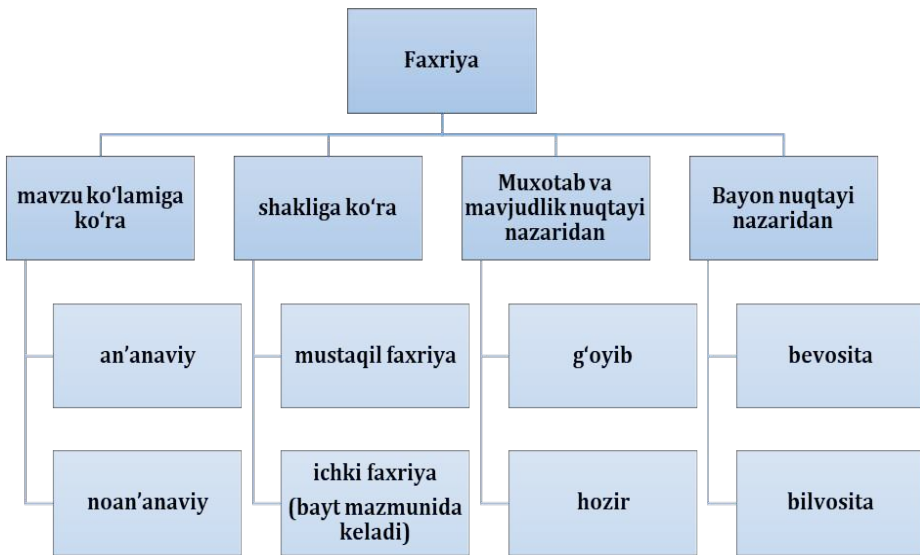
Bundan tashqari, Hofiz ijodida ham faxriyalarning turli ko'rinishlarini uchratish mumkin. Hofiz Sheroziy o'z she'rlarini madh etar ekan, uning ta'sirida kashmirliklar va turklar raqsga tushadilar deydi:

به شعر حافظ شیراز می رقصند و می نازند سیه چشمان کشمیری و ترکان سمرقندی

Ma'nosi:

Hofiz She'roziyning she'rlariga berilib, kashmirlik qora ko'zlar va samarqandlik turklar nozlanib, raqsga tushadilar [ganjoor.net].

Eronlik olimlarning mavzu doirasida amalga oshirgan bir talay tadqiqotlarida faxriyaning turli ko'rinishlari tasnif va talqin qilingan. Jumladan, Said Shafi'unning "Fors adabiyotida faxriya (Faxriyaning shakli, turlari va tipologiyasiga oid) nomli maqolasida quyidagi tasnif kuzatiladi [سعید شفیعیون 1400; 22].

Yuqorida keltirilgan tasnifga ko'ra, an'anaviy faxriyalarning

bosh mavzusi shoirlikdan faxr tuyish, oshiqlikdan faxrlanish bo'lsa, noan'anaviy faxriyalarda faqirlik, zohid va qalandarlik, xoksorlik bilan faxrlanish asosiy mazmuni tashkil etadi. Mustaqil va ichki turkumdagi faxriyalarda esa badiiy san'atlar qo'llangan faxriyalar va aralash mazmun kasb etgan faxriyalar kuzatiladi. Qiziqarli jihati shundaki, faxriyalar haqida so'z ketganda ularning salbiy ko'rinishlari ham mavjud bo'lib, ular mafoxira hamda manofiralar misolida kuzatiladi. Mafoxirada muallif qarama-qarshi tomonning yomon sifat va odatlarini tanqid ostiga olib, o'zining afzal sifat va fazilatlarini bilan maqtansa, manofirada qarama-qarshi tomonning nafrat uyg'otadigan salbiy xarakterlari ko'rsatib o'tiladi. Bu turdagi faxriyalarni yuqoridagi tasnifning *g'oyib* va *hozir* degan qismlarida mushohada etish mumkin. Shuningdek, bevosita hamda bilvosita faxriyalarning o'z tilidan faxrlanish, nazirago'ylik hamda hajviya kabi ko'rinishlari mavjudligini ta'kidlab o'tmoq joiz.

Alisher Navoiy ijodida faxriya

Barcha Sharq mutafakkirlari ijodida bo'lgani kabi Alisher Navoiy ijodida ham faxriya hodisasi alohida o'rin egallaydi. Uning faxriyalari bir baytdan bir necha baytgacha hajmda bo'lib, ular shoirning turli janrdagi asarlari: g'azallari, qit'alari, dostonlari tarkibidan o'rin olgan. Shoir faxriyalarini mavzu ko'lamiga ko'ra, shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- 1) favqulodda iste'dod sohibi ekanligini bayon qilish;
- 2) ustozlarini ulug'lash asnosida o'zining ularga munosib shogird ekanligini ta'kidlash;
- 3) o'z ijodini boshqa shoirlar bilan qiyoslash;
- 4) turli janrdagi she'rlari va ularning badiiyati bilan bog'liq qarashlar;
- 5) o'z asarlarining shuhratidan iftixor tuyg'ulari.

Muhimi shundaki, Alisher Navoiy faxriyalari shunchaki o'zidan faxrlanish bo'lmay, shoirning badiiy olamiga kirish yo'lidagi o'ziga xos ochqichlardir. Chunki ularda u o'zining iste'dodi, salohiyati, mahorat qirralarini ochibgina qolmay, asarlarining janriy tarkibi, mavzu ko'lami va obrazlar olami, badiiy yuksakligi, salmog'i va ahamiyati haqida ham fikr yuritadi. Ayni jihatda, uni o'z ijodining ilk tadqiqotchisi deyish mumkin [Navoiy 2000, 77]. Shuni ta'kidlash lozimki, Navoiyning faxriya hodisasi aks etgan qaysi asari bo'lmasin, barchasida shoir islomiy e'tiqod nuqtayi nazaridan fikr yuritadi, o'z iste'dodining Alloh tomonidan berilgan nihoyasiz lutf, inoyat ekanligiga urg'u qaratadi.

Masalan, “Saddi Iskandariy” dostonining 8-bobi «Inoyat quyoshi vasfi va hidoyat buluti ta’rifida» deb atalib, bu bobda Navoiy kimgaki baxt-u iqbol yor bo’lsa, uning hamma ishida zafar bo’ladi, tikan ushlasa, g’uncha, tuproq olsa, oltin bo’ladi, bularning barchasi Alloh taoloning inoyatidandir, shunday ekan, unga shukrona bildirish kerak degan fikrlarni keltirar ekan, Alloh unga nazm yozish fazilatini taqdim qilgani uchun Unga shukrona aytadi va nazmning turli sinf (janr)larida shuhrat qozonganini faxr bilan bayon qiladi:

*G’azal tarzig’a avval aylab sitez,
Jahon ichra soldim ulug’ rustaxez.
O’qur vaqti ahli salomat muni
Ko’rub olam ichra qiyomat kuni...
Har asnofi zikri emas sha’nima,
Bilur har kishi boqsa devonima [Navoiy 1993, 55].*

Yoki Said Hasan Ardasheriga yozgan masnaviy maktubida nazmda qobiliyat jihatidan Nizomiyga teng ekanligini, Tangri taolo unga lutf ko’rsatib, nihoyasiz she’riy quvvat ato etayotganini, Firdavsiy va Nizomiy 30 yil vaqt sarflab yozgan “Shohnoma”-yu “Xamsa”ni 30 oyda yoza olishga o’zida kuch sezayotganini bayon qiladi:

*Falak ko’rmadi men kibi nodire,
Nizomiy kibi nazm aro qodire...
Yetar Tengridin oncha quvvat manga,
Ki bo’lmas bitiriga fursat manga...
Ne “Shahnoma”kim, “Xamsa”g’a ursam el,
Aning panjasi sori yetkursam el.
O’tuz yilki oni Nizomiy demish,
Qoshimda erur ikki-uch yillik ish... [Navoiy 1988, 529].*

Ta’kidlash joizki, shoir faxriyalarida iftixor tuyg’usi sharqona odob doirasida ifodalanadi. Navoiy “Xamsa” takmilida salaflarini tilga olar ekan, ularga minnatdorlik hislarini izhor etadi, beshlikni yozishda boshdan-oyoq ulardan ma’naviy madad olganini, erishgan natijalarida ularning alohida hissalarini borligini aytib o’tadi:

*Burundin chu ko’rguzdunguz yorliq,
Base yetti sizdin madadkorliq.
Kichik erkanimdin bo’lub qoshima,
Ulug’ muddao soldingiz boshima.
Chu ollimg’a kelgan biyik tog’ edi,*

*Toshi itig-u yo'li bo'rtog' edi.
Bu bo'rtog'liq birla yuz pech anga,
Chiqa olmag'udek kishi hech anga.
Chiqar yo'lida to'rt oromgoh,
Beshinchisi maqsad biloishtiboh.
Har oromgohida yuz nav' ranj,
Vale tutqach orom zimmida ganj.
Anga chiqmoq o'lmay kishining ishi,
Magarkim chiqib bir, iki, uch kishi.
Manga chunki sizdin madad bor edi,
Ne sizdinki, Tengri madadkor edi [Navoiy 1993, 55].*

Navoiy ijodida faxriyaning muqoyasa usuli, ya'ni o'z ijodini boshqa shoirlar ijodi bilan qiyoslash yo'nalishi alohida o'rin egallaydi. Biz buni ulug' mutafakkirning «Muhokamat ul-lug'atayn» asarida kuzatishimiz mumkin. Shoir ayrim badiiy san'atlarga izoh berish asnosida o'z ijodini muayyan tarzda forsiyo'y ijodkorlar she'rlari bilan qiyoslaydi. Masalan, tarsi' san'ati haqida fikr yuritir ekan, shunday yozadi: «Tarsi' san'atikim, matla'dan o'zga baytda bo'la olmas, ul qasidaning agarchi mustaxraj matla'yi rostdur, ammo asli matla'da avvalgi misraning bir lafzida takalluf qilibdur va matla'yi budurkim, bayt:

*Safai safvati ro'yat birext obi bahor,
Havoyi jannati ko'yat bibext mushki tator [Navoiy 2000, 32].*

(Mazmuni: Pokiza yuzingning sofligi bahor suvini to'kdi. Jannatdek manzilingning havosi xushbo'y hid taratdi).

Navoiy bu o'rinda forsiyo'y adib Salmon Sovajiy (1310 – 1376)-ning qasidasi haqida fikr yuritib, uning matla'sida *tarsi'* san'ati bilan bog'liq asosiy mezon, ya'ni ikki misradagi barcha so'zlarning o'zaro ohangdosh bo'lish qoidasi bir juftlikda (obi – mushki) buzilganligini ta'kidlaydi. Fikrini davom ettirir ekan, ushbu matla'ga javob yozgan aksar shoirlar muddaoga erisha olmay pand yozganlarini, o'zi esa unga javobiya tarzida quyidagi baytni bitganligini faxriya tarzida shunday bayon qiladi:

«Bu matla'ga tatabbu' qilg'on ko'p suxanvarlar va nazm-gustarlar chun muqobalada debdurlar, lat yebdurlar. Bu faqirning matla'yi budurki, bayt:

*Chunon vazid ba bo'ston nasimi fasli bahor,
K-az on rasid ba yoron shamimi vasli nigor*

(Mazmuni: Bahor faslining shamoli bo'ston uzra shunday esdiki, undan oshiq'larga nigor (sevikli yor) vaslining xush isi

yetishdi).

Basorat ahli mulohaza qilsalar bilurlarki, bu matla' tarsi'ga voqe' bo'lar, aybdin muarro va murassa'ga kelur, e'tirozdin mubarrodur» [Navoiy 2000, 32].

Darhaqiqat, ushbu baytdagi so'zlar raviy va ohangdoshlik nuqtayi nazaridan o'rganib chiqilsa, ulardagi barcha so'zlarning o'zaro mos ekanligini kuzatish mumkin. Navoiy, shuningdek, tarsi' san'ati asosida arab va forsiy she'riyatda ungacha hech kim ruboiy janrida she'r bitmaganligini ta'kidlar ekan, shunday yozadi:

“Bu nav' she'rning ta'kid va mubolag'asi uchun yana bir ruboiy ham debmenki, to Xalil binni Ahmad ruboiy qoidasin vaz' qilibdur, tarsi' san'atida ruboiy aytilg'on eshitilmaydur, balki yo'qtur va ul budurkim, ruboiy:

*Ey ro'yi tu kavkabi jahon oroye,
V-ey bo'yi tu ashhabi ravon osoye,
Be mo'yi tu, yo Rab, chunon farsoye,
Giso'yi tu chun shabi fig'on afzoye”* [Navoiy 2000, 32].

(Mazmuni: Ey, sening yuzing jahonni bezovchi yulduzdir, Ey, sening xushbo'y hiding jon rohatidir; Sening soching bo'lmasa, chunonam parishonlik bo'ladi, Kokiling (esa) fig'onli tunga o'xshaydi).

Alisher Navoiyning bir qator faxriyalari g'oyibdan kelgan ovoz (hotif) yoki buyuk salaflari va ustozlari (Nizomiy, Jomiy) nomidan keltirilganligini kuzatamiz:

*Dedim: nazm ahlining sarxayli kim bo'lgay, dedi hotif:
Navoiy bo'lg'ay ulkim, sen tilaydursen agar, bo'lg'ay*
[Qomusiy lug'at 2016, 443].

Baytda hotif Alisher Navoiyning nazm ahlining peshvosi, shoirlarning ustodi bo'lishini bashorat qiladi.

“Xamsa” nihoyasida esa Nizomiy tilidan Navoiyning g'azal va masnaviyda beqiyos muvaffaqiyatlarga erishib, shuaro peshqadamiga aylangani ta'kidlanadi:

*Sipehr aylab el ichra nodir seni,
Jahon nazmi tavrada qodir seni.
G'azal tavrada chunki qilding xiom,
So'z ahlig'a so'z dorni qilding harom.
Tutib erdi nazming jahon kishvarin,
Jahon kishvarin yo'qki, jon kishvarin.
Bu dam masnaviyg'akim aylab shitob,*

To'ka boshlading xomadin durri nob.

Ajab ish bu ishda sanga berdi dast –

Ki, el nazmig'a berdi nazming shikast [Navoiy 1993, 575].

Ko'rinadiki, Alisher Navoiy ijodida faxriya san'ati muhim o'rin egallab, uning asarlarida iftixor tuyg'usi sharqona odob doirasida bayon qilinadi. Navoiy o'z iste'dodi uchun Allohning inoyati va lutfini asos deb biladi va unga shukrona keltirishni bir lahza ham unutmaydi.

Xulosa

Sharq adabiyotida faxriya adabiy hodisasini mumtoz ijodkorlar asarlari asosida tadqiq etish jarayonida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Faxriya Sharq mummyoz adabiyotida keng tarqalgan adabiy san'at turi bo'lib, kichik lirik she'rlarda bir baytdan, katta hajmli asarlar: qasida va dostonlarda esa bir necha baytdan iborat bo'ladi.

2. Faxriya shoirning iste'dod darajasi, asarlarining badiiy yuksakligi hamda erishgan muvaffaqiyatlari va shon-shuhratidan faxrlanib bitgan she'r-u baytlari tarzida odatda she'riyatda muayyan maqomga erishgan shoirlar tomonidan qalamga olinadi.

3. Sharq adabiyotida faxriya janrining ilk ildizlari arab adabiyotida qasida janri tarkibida vujudga kelgan bo'lib, ularda dastavval muayyan insoniy fazilatlarni qayd etgan holda uning yaratilmish boshqa mavjudotlardan aql, iffat, adolat va qahramonlik kabi sifatlar bilan ajralib turishini faxr bilan aytish qabul qilingan. Keyinchalik esa shoirlar o'z qabilalari, avlodlarining sha'nini turli da'vo va janglarda himoya qilish uchun faxriyalarga murojaat qilganlar.

4. Arab adabiyotida ilk faxriyanavis shoir sifatida Abu-t-Toyyib Ahmad ibn al-Husayn Mutannabiy nomi tilga olinadi. Uning deyarli barcha she'rlarida o'zi haqidagi e'tiroflar u yoki bu shaklda namoyon bo'ladi. Arab shoiri boshqa shoirlar orasida yuqori martabalikka, ulug'lik va buyuklikka da'vo qilar ekan, o'z shijoati, g'ayrati, nozik tab'ligini fashohat va balog'at bilan bayon etadi.

5. Fors adabiyotida faxriya san'ati nisbatan kengroq mohiyat kasb etib, mumtoz fors shoirlari o'zlari yashagan davr sulola vakillari va podshohlar, ular bino qilgan me'moriy obidalar, ularning shaxsiy fazilatlari va insoniy sifatleri bilan she'rda g'ururlanadigan, ba'zan o'zlari yaratgan ijod namunalari bilan faxrlanadigan bo'ldilar. Xususan, Abulqosim Firdavsiy o'z

“Shohnoma”si orqali fors tiliga qayta jon bag’ishlagani, u barpo qilgan obida asrlar va zamonlar sinovlariga bardosh berishini, sira zavol ko’rmasligini e’tirof etsa, Hofiz Sheroziy she’rlarining ohangi va jozibasi kashmirliklar va turklarni raqsga tushishga majbur qiladi deb yozadi.

6. Alisher Navoiy ijodida faxriya muhim o’rin egallab, uning deyarli barcha namunalarida o’z iste’dodi uchun Allohning inoyati va lutfini asos deb bilgan va unga shukrona keltirishni bir muddat unutmagan orif bandaning izhorlari o’z ifodasini topgan.

Adabiyotlar

Adabiyotshunoslik lug’ati. Quronov, D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. 2010. Toshkent: Akademnashr.

Alisher Navoiy. 1988. *G’aroyib us-sig’ar*. MAT. 20 jildlik. T.3. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy. 1989. *Navodir ush-shabob*. MAT. 20 jildlik. T.4. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy. 1990. *Badoye’ ul-vasat*. MAT. 20 jildlik. T.5. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy. 1990. *Favoyid ul-kibar*. MAT. 20 jildlik. T.6. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy. 1993. *Saddi Iskandariy*. MAT. 20 jildlik. T.11. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy. 2000. *Muhokamat ul-lug’atayn*. MAT. 20 jildlik. T.16. Toshkent: Fan.

Alisher Navoiy: qomusiy lug’at. 2016. Ikki jildlik. 1 – 2-jildlar / Mas’ul muharrir Sh.Sirojiddinov. Toshkent: Sharq.

Lutfiy. 2012. *Devon*. Nashrga tayyorlovchi S.Erkinov. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi NMIU.

الفاخوري، حنا. تاريخ الادب العربي. ترجمة: عبدالمحمد آيتي. تهران: ۱۸۳۱. نشریات توس. صص: ۵.

İbn Manzûr. 1968. *Lisânü’l-‘Arab*. (Dâru Sâdir) Beyrut. V. 48.

عزيزالله توکلی کافی آبادی و دیگران. بررسی تطبیقی خودشیفتگی (نارسسیم) در شعر خاقانی و منتبى. مطالعات ادبیات تطبیقی، سال نهم، شماره ۴۳، تابستان تهران- ۴۹۳۱، صص: ۵۳۱-۴۵۱.

مهدی فیاض و دیگران. مفاخره: جلوه ای از نقد شعر در ادب فارسی. پژوهشنامه ادب غنایی دانشگاه سیستان و بلوچستان. سال ۷۱، شماره ۳۳، پاییز و زمستان (۸۹۳۱ صص) ۳۳۲-۶۵۲.

المنتبى، ابوالطيب. ۴۳۹۱ م، دیوان ابی الطیب المنتبى بشرح ابی البقاء العکبرى، شركة مكتبة بمصر، الطبعة الثانية.

<https://vajehyab.com/dekhoda/%D9%85%D9%81%D8%A7%D8%AE%D8%B1%D9%87?q=%D9%85%D9%81%D8%A7%D8%AE%D8%B1%D9%87>

<https://ganjoor.net/ferdousi/shahname/yazdgerd3/sh17>

سعید شفیعیون. فخریہ در ادب فارسی (واکوی و گونه شناختی فخریہ و زیرگونه های آن با نگاهی به گونه همسنگش). نشریہ علمی جستارهای نوین ادبی، سال ۴۵، شماره ۴، سال ۲۰۰۴.

.DOI: <https://doi.org/10.22067/JLS.2022.73090.1181>

Faxriya (Self-Praise) in Eastern Classical Literature

Dilnavoz Yusupova¹
Umedullo Mahmudov²

Abstract

This article is devoted to the problem of faxriya (self-praise), which occupies a special place in the works of figures of world literature. The article presents scientific data based on the role and significance of faxriya in world literature, especially in classical oriental literature. Information is also given about the stages of gradual development of faxriya in European, Arabic, Persian and Turkic literature. In addition, the classification in the literature of the East and related scientific views were subjected to scientific analysis, and conclusions on this issue were presented.

In the article, facts about the role and meaning of self-praise in Eastern literature are analyzed using the example of the works of al-Mutannabi, Abulkasim Firdawsi, Hafiz Shirozi and Alisher Navoi.

Key words: *self-praise, Eastern literature, genre, art, al-Mutannabi, Abulqasim Ferdowsi, Hafiz Shirozi, Alisher Navoi, Lison ul-Arab.*

References

- Adabiyotshunoslik lug'ati.* Quronov, D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. 2010. Toshkent: Akademnashr.
- Alisher Navoiy. 1988. *G'aroyib us-sig'ar.* MAT. 20 jildlik. T.3. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1989. *Navodir ush-shabob.* MAT. 20 jildlik. T.4. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1990. *Badoye' ul-vasat.* MAT. 20 jildlik. T.5. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1990. *Favoyid ul-kibar.* MAT. 20 jildlik. T.6. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 1993. *Saddi Iskandariy.* MAT. 20 jildlik. T.11. Toshkent: Fan.
- Alisher Navoiy. 2000. *Muhokamat ul-lug'atayn.* MAT. 20 jildlik. T.16. Toshkent: Fan.

---

¹ Dilnavoz R. Yusupova – doctor of philology, professor, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-pochta: mumtoza_dil@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-9955-0891

² Umedullo A. Mahmudov – doctor of philosophy (PhD) in philology, associate professor, Samarkand International University of Technology.

E-pochta: Umedullo.mahmudov@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4309-6503

For citation: Yusupova, D. R., Mahmudov, U. A. 2024. "Faxriya (Self-Praise) in Eastern Classical Literature". *Golden Scripts* 2: 89 – 102.

- Alisher Navoiy: qomusiy lug'at*. 2016. Ikki jildlik. 1 – 2-jildlar. Mas'ul muharrir Sh.Sirojiddinov. Toshkent: Sharq.
- Lutfiy. 2012. *Devon* / Nashrga tayyorlovchi S.Erkinov. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU.
- Al-Fakhouri, Hanna. 1381. *History of Arabic literature*. Translated by: Abdul Muhammad Ayti. Tehran: Tos publications. ff: 5.
- İbn Manzûr. 1968. *Lisânü'l-'Arab*. (Dâru Sâdir) Beyrut. V. 48.
- Dear God, Tawakkoli is sufficient for me and my family. An application of Narcissism in the poetry of Khaqani and Mutanabi. Applied literature reviews, Sal Nahm, Shamarah 34, Tabistan Tehran - 1394, pp. 135-154.
- Mehdi Fayyad and Dijran. Boast: *Jalwa, meaning poetry criticism in Persian literature. The name of Danish lyric literature in Sistan and Baluchestan*. Sal, 17 Shamariyya, 33 Bayes and Zamistan (1398 pp.). 233-256.
- Al-Mutanabbi, Abu Al-Tayeb. 1934 AD, *The Diwan of Abu al-Tayyib al-Mutanabbi, explained by Abu al-Baqa al-Akbari*, Library Company in Egypt, second edition.
- <https://vajehyab.com/dekhoda/%D9%85%D9%81%D8%A7%D8%AE%D8%B1%D9%87?q=%D9%85%D9%81%D8%A7%D8%AE%D8%B1%D9%87>
- <https://ganjoor.net/ferdousi/shahname/yazdgerd3/sh17>
- Saeed Shafiyoun. *Fakhriyah in Persian Literature (Wakawi wa Ghunah Shanakhti Fakhriya and Zirghunah hay an ba nâhih with it Ghunah hamsangish)*. *Scientific Bulletin*, Novel Literary No. 54, Section 4, No. 1400. DOI: <https://doi.org/10.22067/JLS.2022.73090.1181>